

MOSCOW ON SALE aneb kalvárie moskevských památek

Josef Čančík

Na 4. srpna byla v ruském hlavním městě ohlášena neobvyklá aukce. Dražila se „Moskva“ respektive její centrum. Inzertní slogan hlásal: „Můžete si koupit „Moskvu“ a zachránit ji tak pro své potomky.“ Vyvolávací cena 380 000 \$. Ne, není to vtíp a nejedná se ani o lehce recesistickou akci moskevských aktivistů upozorňující na nutnost záchrany kulturního dědictví města, přestože přesně to jsem si pomyslel ve chvíli, kdy jsem inzerci aukce uviděl poprvé. Bezděčná symbolická trefnost v kontextu skutečného ohrožení moskevských památek je pouze vedlejším produktem zcela seriózní dražby kdysi velmi populárního a později téměř zapomenutého velkolepého modelu centra Moskvy postaveného ku příležitosti šedesátého výročí revoluce v r. 1977. Ať už si pořadatelé aukce významové konotace uvědomovali a připouštěli nebo ne, měla záležitost pro řadu Moskvanů hořkou příchut'. Několik budov donedávna spoluutvářejících moskevského génia loci a pro většinu obyvatel představujících neodmyslitelnou součást centra v blízkém okolí Kremlu, je už možno spatřit právě jen na modelu nebo na fotografiích. Jak aukce nakonec dopadla, je opět příznačné a zavání intrikami a machinací. Nejdříve totiž ministerstvo kultury redukovalo počet vážných zájemců zákazem vývozu modelu mimo federaci. Zájem byl totiž avizován především ze strany zahraničních sběratelů. Když se v den dražby dostavil vážný zájemce pouze jediný, aukční síň ji zrušila. Model byl pak o několik dní později v tichosti a mimo zájem médií prodán neznámému kupci a za nezveřejněnou cenu. Co se s modelem stane naštěstí není tak závažnou otázkou jako to, jak dopadne reálná ruská metropole. Zatím se zdá, že i tato je celá na prodej. Kupní síla investorů zatím určuje, co z kulturního dědictví bude milosrdně postoupeno dalším generacím a co tržní logika, založená na premise maximálního vytěžení a ekonomického zhodnocení každého kousku půdy, pošle do propadliště dějin. Zatím je pro Moskvu bohužel špatnou informací, že peněz má ruský developer dost. Moskva zažívá v posledním desetiletí divoký stavební boom, který často způsobuje nenapravitelné škody. Přestože se k nám občas donesou alarmující zprávy o osudech a stavu památek v Moskvě a přestože máme i u nás zkušenosti s více či méně vážnými památkovými kauzami, nedokážeme si příliš situaci moskevských památek v celé její beznadějnosti představit. Rusko samozřejmě má komplexní legislativu ochrany památek. Problémem je její respektování a to často ze strany samotného města nebo státu. Megalopolis Moskva je řízena autoritativním starostou Jurijem Lužkovem, který městu vládne od roku 1992. Ve svých vizích vidí Moskvu jako supermoderní město mrakodrapů a špičkové dopravní infrastruktury pozemní i podzemní, centrum euroasijského obchodu a turistického ruchu. Toto přání se výrazně otisklo do Generálního plánu Moskvy schváleného městskou radou v loňském roce, který se dokonce oficiálně nazývá „Lužkovův“. Předpokládá např. výstavbu sedmdesáti miliónů čtverečních metrů bytů a dvou stovek mrakodrapů, ať už kancelářských nebo obytných, do r. 2015. Tak megalomanské záměry ani není možné s ohleduplností k městu realizovat. Vybavuje se mi fotografie z pilotního čísla propagačního, chce se mi říci propagandistického, časopisu „Open city“ vydaného (nevím, zda vznikla i další čísla) moskevským „magistrátem“. Nad urbanistickým modelem se na ní sklání tři všem Rusům dobře známé postavy, živě diskutující a gestikulující. Popisek fotografie zní: „Ruští vládcí vždy považovali rozvoj Moskvy za svoji osobní zodpovědnost. Dnes prezident Putin, moskevský starosta Lužkov a hlavní městský architekt Rezin plánují budoucnost hlavního města.“ Jak hravě snadné je na modelu přemísťovat, odstraňovat či přidávat „kostičky“ budov si vyzkoušel každý, kdo má s urbanismem alespoň povrchní zkušenost. Když jde navíc o zisky milionů, desítek či stovek milionů dolarů... Přestože existuje zákonný postup schvalování a povolování staveb obdobný našemu územnímu a stavebnímu řízení, je to starosta Lužkov, kdo má v důležitých (z jeho hlediska) případech poslední slovo. Nezřídká je on sám autorem problematických myšlenek a plánů, které jsou později bez skrupulí

realizovány. Jeho tendence považovat se za geniálního vizionáře se pro Moskvu stává čím dál nebezpečnější. Během vlády všemocného starosty bylo údajně jen do r. 2004 srovnáno se zemí na 400 historických budov, z čehož 60 památkově chráněných objektů. Ve světle takových faktů zní v celku věrohodně, že Lužkov prý označil památkáře za „idioty pro které je ochrana starých cihel cílem sama o sobě“. Bylo by ovšem naivní domnívat se, že zde jde pouze o vizionářskou autostylizaci kombinovanou s neobyčejnou ignorancí. Moskevští aktivisté a novináři upozorňují na zcela zjevný střet zájmů. Jelena Baturina, Lužkovova manželka, je majitelkou developerské společnosti INTECO, která skrze své dceřiné stavební společnosti kontroluje dominantní jedenáctiprocentní podíl moskevského stavebního ruchu. Navíc je vlastníkem dvou největších cementáren Moskevské oblasti a je téměř monopolním dodavatelem místního betonářského průmyslu. Asi nebude náhodou, že společnost INTECO pravidelně získává lukrativní kontrakty s městem. Lavina demolicí a čistek připravující půdu pro nové stavby v centru města začala v posledních letech konečně probouzet veřejné mínění. Na jaře 2004 se vzdmlula vlna odporu v reakci na demolici výjimečných architektonických památek, hotelu Moskva a obchodního domu Vojentorg. Hotel Moskva stál v přímém sousedství Kremle a představoval zvláštní příklad přerodu sovětské architektonické avantgardy do antikizujícího stalinského neoklasicismu z pol. 30.let 20.stol. od architektů Šuseva, Saveljeva a Staprana. Stal se jedním ze symbolů sovětského režimu a sovětského luxusu jako elitní ubytování pro delegáty stranických konferencí a poslance nejvyššího sovětu i jako hlavní motiv na etiketách oblíbené a kvalitní vodky Staličnaja. Obchodní dům Vojentorg byl pozoruhodnou stavbou rané ruské secese ovlivněnou pracemi Olbrichovými od arch. Zaleského. Usilovná snaha odborníků architektů a památkářů nedokázala barbarství zabránit. Bezzubé byly i přímé osobní intervence ministra kultury u starosty Lužkova. Navíc následovaly nevyjasněné okolnosti požáru Manéže, klasicistní budovy bývalé kremelské jízdárny, již město plánovalo výrazně „adaptovat“ pro potřeby velkých výstavních akcí včetně vybudování podzemního parkoviště. V dubnu 2004 vznikl manifestační „Otevřený dopis moskevské veřejnosti ruským vrcholným orgánům“ upozorňující na destrukci národního kulturního dědictví a požadující zařazení jeho ochrany mezi priority státu. V květnu téhož roku pak mezinárodní skupina mladých architektů, historiků, památkářů a novinářů založila „Moskevskou společnost na ochranu architektury“ (MAPS - Moscow Architecture Preservation Society), jejímž hlavním smyslem existence je poskytovat moskevským problémům mezinárodní publicitu. A praxe v Moskvě uplatňovaná ze strany úřadů a developerů si publicitu skutečně zasluhuje. Město sice má svá stavební pravidla, vypracovalo a schválilo jakýsi generální plán a má i cca 100 člennou radu pro architekturu složenou z odborníků, ale konečné rozhodnutí má vždy v Lužkov sám obklopený nohsledy v tzv. Radě starosty. Pokud investor dokáže získat jeho podporu, je cokoli dalšího irelevantní. Korupce na všech úrovních úředního aparátu je samozřejmě předpokladem. Moskva se proto stala rájem silných developerů. Peníze a lobby neznamenaají o nic víc než všechno. V praxi navíc údajně nemají cestu k vlastní budově v Moskvě uzavřenou ani menší soukromé společnosti, pokud přistoupí na pravidla této gigantické pračky peněz. Funguje to asi takto: Jestliže ne dostatečně finančně silná nevládní organizace potřebuje např. dva tisíce čtverečních metrů ploch, přidá si silný skrytý partner s kontakty na příslušná místa dalších osm a magistrát, který stavbu povolí, navíc dalších deset. Vše pod jménem bílého koně. Vznikne tak mamutí komplex ničící vše kolem a developer i magistrát mají zajištěný profit i krytí svých aktivit. Kvůli vidině zisku se demoliční čety nezastaví ani před památkově chráněnými budovami. Často se dnes také pod pojmem „rekonstrukce“ v Moskvě rozumí kompletní odstranění původní autentické památky a následná náhrada betonovým odlitkem fasády s naprosto nesouvisející novou hmotou za ní. Taková „náplast“ na nezahojitelnou ránu má být použita i v případě zmíněného hotelu Moskva, jehož původní fasádu do Maněžního náměstí má na nové budově nahradit její věrná kopie. Chabá útěcha, když hlavní hodnota většiny budov spočívá právě v uspořádání vnitřních prostor a v detailech, z nichž se skládají

celky. Umožnit demolici památkově chráněného objektu není pro silného investora při obecné míře korupce neřešitelný problém. Stačí docílit zařazení budovy na tzv. „havarijní seznam“, což je opět v pravomoci „magistrátu“. Ten v čele s Lůžkovem v podstatě hospodáří s městem jako se svým majetkem. A většinou se snaží docílit co největší míry asanace i těmi nejneuvěřitelnějšími způsoby. Příkladem budiž „nápad“, že všechny domy s dřevěnými nosnými konstrukcemi musí být z požárně-bezpečnostních důvodů „opraveny“, což vlastně znamená demolici (kompletní odstranění trámových stropů by pravděpodobně vedlo ke ztrátě stability zdiva a nutnosti jeho odstranění). Jinými slovy by při realizaci takového plánu mohlo dojít k plošné asanaci domovního fondu staršího sedmdesáti až osmdesáti let. Zařazení na „havarijní seznam“ bohužel aktuálně hrozí i některým z nejvýznamnějších památek moderního avantgardního hnutí. Budovy, z nichž některé jsou doslova ikonami architektury 20. a 30. let jsou sice většinou památkově chráněny, ale pouze nejnižším-lokálním stupněm ochrany, který podstatně usnadňuje možnost jejich „odpamátnění“. Jejich stav je navíc v mnoha případech opravdu havarijní. Jestliže mají být zachráněny, není možné již čekat. Doufejme, že ke zvratu přispěje i konference Heritage at Risk: Preservation of 20th Century Architecture and World Heritage, která se v Moskvě konala letos na jaře za účasti odborníků z celého světa. Konferencí vydaná deklarace adresovaná především federálním a moskevským komunálním autoritám hovoří jasně o nebezpečí, které hrozí památkám nikoli jen ruského národního ale světového významu a pojmenovává ty nejvíce ohrožené. Nevím, zda není až příliš bláhové doufat v záchranu alespoň těchto. Když jsem při svém červencovém putování po památkách ruské architektonické avantgardy v Moskvě stál před jednou z oněch nejohroženějších, před bytovým domem Narkomfinu postaveném pro 50 rodin úředníků lidového komisariátu financí jako experimentální tzv. „dům přechodného typu“ v letech 1928-30 podle projektu Moiseje Ginzburga a Ignatije Milinise, v němž je stále, přes naprosto havarijní stav obydleno 20 bytů, optimismem jsem naplněn být nedokázal. Nutná rekonstrukce zatím v nedohlednu a nedávno se navíc developerská společnost Belimar pokusila dům ovládnout. Cílem bylo pochopitelně získání jednoho z nejlukrativnějších pozemků v centru Moskvy hned vedle ambasády USA. Společnost Belimar prohlásila, že koupila neobydlené byty a od městské „Komise pro privatizaci a správu bytového fondu“ získala povolení nabídnout zbylým obyvatelům výměnou byty na okraji Moskvy. Ti se naštěstí postavili proti. Není příliš pravděpodobné, že společnost Belimar zamýšlela dům, který už je napůl ruinou, citlivě zrestaurovat do podoby hodné klíčové stavby avantgardního hnutí. Mnohem jistějším scénářem by byla demolice a vytěžení pozemku s přilehlým parkem na maximum. Ostatně Dům Narkomfinu je dravou „architekturou“ současné Moskvy již dnes zcela obklopen. Nebezpečné je, že v Moskvě se nejedná o jednotlivé případy ohrožení památek. Z příkladu Domu Narkomfinu můžeme vycítit obecnější problém. Totiž ten, že ruské zodpovědné úřady absolutně nechápou historický a kulturní význam památek moderní architektury, které se tak stále častěji stávají předmětem machinací bezohledných developerů a nevzdělané byrokracie. Od své první návštěvy Moskvy v r. 2002 jsem se při té letošní znovu neshledal s řadou jedinečných staveb. Rozebírání další, legendárního hotelu „Rassija“, jsem byl svědkem. Nezbyvá mi než doufat, že příště bude obětí hodných oplakávání co nejméně. Snad ani příliš nepřeháněl jeden z účastníků konference Heritage at Risk, když přirovnal současný stav v oblasti ochrany památek v Moskvě k občanské válce. Myšlenku, že v takové válce má smysl bojovat, snad není nutné obhajovat. Důležité je, aby brzy nepřestalo být za co...